

YABANCILARIN SINIRDIŞI EDİLMESİ: BİR PANORAMA DENEMESİ ve DÜŐÜNDÜRDÜKLERİ*

İbrahim SOYSÜREN**

1. Giriş yerine

Göçe ilişkin olgular uzun zamandır pekçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kaynaklı, XX. yüzyılın başlarında oluşan Chicago okulu ilk akla gelen teorik yaklaşımlardan biridir. Daha sonrasında pekçok sosyal bilim disiplini göç ile ilgili çeşitli alt dalların oluşumuna sahne olmuştur. Bunun bir örneği göç sosyolojisidir. Sözüünü ettiğimiz okulun bu alt disiplinin oluşumundaki yerinin altını, geçerken de olsa, çizmek gerekir.

Elbette ki sosyal bilimlerin, büyük çoğunluğu yaşadıkları toplumların en alt ve en dışlanan kesimlerini oluşturan göçmenlerle ilgilenmeleri kendi başına oldukça önemli ve olumludur. Fakat bu belirleme, ortaya çıkan ve hâlâ göç alanında yapılan pekçok çalışmada gözlenebilen zaafıları görmezden gelmek anlamına gelmez. Bunlardan bazılarını ilk saptayan kişilerden biri Abdelmalek Sayad (1982, 1991, 1999) olmuştur. Yazdıklarının bir bölümü ölümünün ardından kitap olarak yayımlanan Cezayirli sosyolog, Fransa'da göç sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilir.¹ Sayad'ın en önemli özelliklerinden biri, kırk yılı bulan ve esası Cezayir'den Fransa'ya göçü konu alan araştırmaları sırasında, sosyal bilimlerde temel önemdeki "epistemolojik kaygı"yı² sürekli olarak taşıymış olmasıdır. Bilimsel bilgi-

* Çalışmayı okumak için zaman ayıran, dil ve içerik açısından düzeltme önerilerinde bulunan ve konuya dair görüşlerini paylaşan sevgili Hasan Mutlu'ya verdiği emek için teşekkür ederiz.

** Arş. gör., Neuchâtel Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü, İsviçre.

1 Abdelmalek Sayad'ın kitaplarından birinden Türkçe'ye çevrilmiş kısa bir bölüm Toplum Bilim Dergisi Göç Sosyolojisi Özel Sayısı'nda (Ekim 2003, sayı: 17, ss. 25-29) bulunabilir.

2 Kullandığımız terimle kastettiklerimize benzer düşünceleri anlatmak için, Sayad ve parçası olduğu Bourdieu'cü sosyoloji geleneği genellikle reflexivité kavramını kullanılmaktadır. Fakat anlatmak istediğimiz şeyi "epistemolojik kaygı" deyiminin daha iyi ifade ettiğini düşünüyüz.

nin üretim koşullarına, şekline ve kendisine yönelik bu “meta bakış” sayesinde, Sayad göç alanıyla ilgili temel bazı zaafı saptayabilmiştir. Ona göre göçe dair araştırmalar, göçmeni sanki göç ettiği ülkeye ayak bastığı anda hayata doğmuş gibi ele almaktadırlar. Buna karşın daha önceki hayatını ve içerisinde yaşadığı toplumu yok saymaktadır. Sözkonusu saptama yazarın “çifte yokluk” (double absence) olarak nitelendirdiği, göçmenin varlıkla yokluk arasında gelip giden “varoluşunu” analiz eden, teorik yaklaşımı geliştirmesine olanak sağlamıştır. Sayad’ın epistemolojik çerçevedeki bir başka saptaması ise, göçün bilimsel araştırmanın konusu haline politik ve toplumsal bir sorun olmasının yarattığı baskıyla geldiği, dolayısıyla, bu toplumsal olguyu araştırma konusu olarak yeniden inşa etmek gerektiğidir.

Sayad’ın saptamaları çerçevesinde çalışmamızın konusu olan sınırdışı etmeye baktığımızda ilginç bir durumla karşılaşırız. Daha sonra ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere, sınırdışı etme ulus-devletin oluşumuna eşlik etmiştir ve göç politikalarının vazgeçilmez araçlardan biridir. Buna rağmen, istisnaları olmakla birlikte, geneli itibarıyla göç üzerine sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda, yine Sayad’dan yararlanarak söylersek, yabancıların varoluş koşullarının vazgeçilmez ögesi olan sınırdışı edilebilirlik (expulsabilité) uzun süre unutulmuştur. Başka bir şekilde söylersek, göç ettiği ülkeye girdiği ana kadar geçen yaşamı yok sayılan yabancı/göçmen, benzer bir şekilde, sınırdışı edildiği, hatta edileceği andan itibaren yok sayılmıştır. Yani Sayad’ın saptadığı metodolojik benmerkezcilik (ethnocentrisme methodologique) yalnızca yabancıların/göçmenin göç ettiği ülkeye girişinden önceki hayatının yoksayılmasına yol açmamış, buna, ilgili ülkeden “çıkışı” ya da çıkarılışından itibaren yok sayılması da eklenmiştir. Sözü ettiğimiz yok sayılma 1990’ların sonlarından itibaren bir parça son bulmaya başlamıştır. Bu da yine politik gelişmelerin ve toplumsal koşulların dayatmasıyla olmuştur. Çünkü sınırdışı etme üzerine sosyal bilimlerdeki çalışmaların yaygınlaşması, önemli derecede göç alan “batı” ülkelerinin daha fazla yabancı sınırdışı etme eğilimi/araştırması ile birlikte gelişmiştir.

Temel önemde olduğunu düşündüğümüz yukarıdaki belirlemelerle başladığımız çalışmamız, ilk olarak, AB düzeyinde ve çeşitli ülkelerde sınırdışı etme politikalarının hayata geçirilmelerini kısaca ele alacak. Bunu yapmamızdaki temel amaç ilgili politikaların geldikleri noktayı göstermeye çalışmaktır. Sonrasında, bu gelişmeleri anlamayı amaçlayan sosyal bilimlerin çeşitli alanlarındaki bazı çalışmaları gruplayarak gözden geçireceğiz. Böylelikle yabancıların sınırdışı edilmeleri ile ilgili gelişmelerle ve araştırmalarla ilgili okuyucuya genel bir fikir verebilmeyi umuyoruz. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, güncel gelişmeleri kısaca da

olsa ele almanın ve yapılan araştırmaları gözden geçirmenin sağladığı kolaylıklarla, yaptığımız epistomolojik belirlemelere geri döneceğiz.

2. Sınırdışı etme politikaları ya da “sınırdışı etme makinaları”:³ daha fazla ve daha hızlı

Konuya Avrupa geneli üzerinden baktığımızda, sınırdışı etme politikalarının ve pratiklerinin avrupalılaşma sürecinde olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu çerçevede ilk göze çarpan güncel gelişme olarak Avrupa Birliği'nin (AB) “Geri Dönüş Direktifi”ni⁴ görüyoruz. Bu düzenlemenin en temel önerisi, sınırdışı edilmek istenen yabancıların 18 aya kadar hapis edilebilmesidir. İlgili direktifin en önemli sonucu, AB üyesi ülkelerde zaten oldukça sert olan göç politikalarının daha da sertleşmesi olmuştur.⁵ Bu durumda şu soruyu sormak gerekiyor: AB neden böyle bir düzenlemeyi önermiştir? Elbette ki bunun AB yapılanmasına ilişkin yanları bulunmaktadır. Bir devletler arası istişare ürünü olarak AB hukuku, demokratik denetim dışılık özelliğinin (Soysüren, 2008) bir sonucu olarak, üye ülkelerin ulusal düzeyde hayata geçiremeyecekleri bazı düzenlemeleri Birlik düzeyinde gerçekleştirme olanağı vermektedir. Eğer, örneğın, Fransa'da sözü edilen tutukluluk sürecinin son bulmasının göçmen hakları hareketinin önemli istemlerinden biri olduğunu hatırlatırsak, altını çizmek istediğimiz olgu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü bu ülkede, sözü edilen toplumsal hareketlilikten dolayı sınırdışı etme amaçlı tutukluluk süresini 18 aya çıkarmak, hükümetin ez azından şimdilik hayal edebileceği bir şey değildi. Ama bu, AB direktifi sayesinde mümkün hale gelmiştir, çünkü Fransız hükümeti ilgili AB direktifini ulusal hukuka aktarma yükümlülüğünü atındadır. Artık sınırdışı edilme amaçlı tutukluğu kaldırması istendiğinde, bunun AB

3 Bilebildiğimiz kadarıyla sınırdışı etme makinası deyimini (deportation machine) ilk Fekete (2005) kullanmıştır. Deyim sınırdışı edilmeye ilgili kampanyalarda ve yazında kullanılmaktadır.

4 Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0098:0107:EN:PDF>, erişim: 2 Temmuz 2011.

5 İlgili direktifi bir önceki Almanak'ta yer alan çalışmamızda ele aldığımız göçün suç olarak görülmesi (criminalization of immigration) sürecinin bir parçası ve ileri bir aşaması olarak görmek mümkündür. Çünkü 18 aya kadar hapsi öngörülen yabancıların tek suçu bir AB üyesi ülkede “istenmeyen kişi” olarak bulunmaktır. Bkz, Soysüren ve Mutlu (2010). Bu yazının konusu olmamasına rağmen, Türkiye'de bazı kesimlerde kabul gören AB eşittir daha fazla hak ve özgürlük olarak niteleyebileceğimiz bakışı, yukarıda işaret ettiğimize benzer somut olgularla birlikte düşündüğümüzde savunmak mümkün görünmemektedir.

düzeyinde bir düzenleme olduğunu ve kendisinin buna uymak zorunluluğu olduğunu söyleyerek topu AB'ye atabilecektir.

AB hukuku üzerine yapılan bu belirlemelerin ötesinde, Geri Dönüş Direktifi'nin öngördüğü tutukluluk süresi üzerine söylenebilecek bir başka şey ise sınırdışı etme sürecinin işleyişine ilişkindir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çeşitli Avrupa ülkelerinde daha fazla yabancı sınırdışı etme eğiliminin, 1970'lerin ortalarındaki krizin ardından göç politikalarında yaşanan gelişmelerin doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Kriz sonrasında bu ülkelerde göçmenlerin girişinin, yüksek nitelikli işgücü gibi istisnai kategorilerin dışında, engellenmesi yönündeki politikalar pekçok yola ve yöneme başvurmuşlardır. Bu yol ve yöntemlerin başında teknik ve organizasyonel çerçevede uygulamaya konulan önlemler bulunmaktadır. Tüm çaba ve "yaratıcılığa" rağmen, AB kapitalizminin yapısal ve dönemsel olarak göçmen işgücüne olan ihtiyacının, dünya ölçeğinde kapitalizmin yarattığı gittikçe derinleşen eşitsizliklerin ve savaş, kıtlık, toplumsal alt-üst oluşlar gibi pek çok diğer gelişmenin de belirleyiciliğinden dolayı belli açılardan başarısızlığa uğramışlardır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, tüm engellemelere rağmen AB üyesi ülkelerde istenmeyen göçmen nüfus artmıştır. Bu nüfus, esas itibarıyla, iltica başvuruları reddedilmiş fakat ülkelere dönemeyen ya da dönmek istemeyenlerden ve kağıtsız göçmenlerden oluşmaktadır. Milyonlarla ifade edilen bu "istenmeyenler"den kurtulma arayışı çerçevesinde, göç politikalarında sınırdışı etme aracı öne çıkmıştır.⁶

Sözünü ettiğimiz Geri Dönüş Direktifi gelinen yeri göstermektedir. Normal olarak suç işleyen bireyin topluma kazandırılması için temel araç durumunda olduğu varsayılan hapsedme, 1970'lerden sonraki katı göç politikaları tarafından, daha önce "zor dönemlerde" yapıldığı gibi, istisnai bir uygulama olarak yürürlüğe konulmuştur.⁷ Fakat, zamanla yasal çerçevesi hazırlanmış ve artık AB düzeyinde kabul görülen bir uygulama halini almıştır. Bu süreçte ortaya çıkan önemli bir sorun ise tutukluluk süresinin kısalığı olmuştur. Çünkü sınırdışı etme işlemi için gerekli belgelerin ve izinlerin alınması zaman almaktadır. Bir yabancıнын sınırdışı edilmesi kimliğinin doğru olarak tespit edilmesi, hangi ülke vatandaşı olduğunun

6 Bu belirleme hiçbir şekilde sınırdışı etmenin yeni ortaya çıkan bir araç olduğu anlamına gelmemektedir. Daha sonra konuyu ele alan teorik yaklaşımları incelerken göreceğimiz gibi, sınırdışı etme ulus-devleti önceleyen ve onun oluşumuna eşlik eden bir araçtır. Göç politikalarının bir parçası olarak düşünölmeye başlanması ise esas itibarıyla XX. yüzyılda gerçekleşmiştir.

7 Bu "istisnai" kullanımın Fransa örneğinden hareketle gelişimi için bkz. Richard ve Fischer (2008).

anlaşılması, bu devletin ya da geçiş yaptığı üçüncü ülkenin bunu onaylaması ve ilgili yabancının diğer devletin topraklarına girişini sağlayacak belgelerin sağlanması (laissez-passer örneğin) gibi işlemleri gerektirmektedir. Fakat bunları yapmak ayları ve bazen ise yılları bulan sürelerle yayılabilmektedir. Tutukluluk sınır dışı edilecek yabancının mümkün olduğunca uzun bir süre elaltında tutulmasını sağlayan oldukça önemli bir araçtır. Bu sayede iki şeyin gerçekleşmesi olanaklı olabilmektedir. İlki, sınırdışı edilmeyi sağlayacak işlemleri boşa düşürecek olan, yabancının ortadan kaybolmasını engellemesidir. İkincisi ise sözü edilen işlemleri ve gerekli bilgilere ulaşmayı kolaylaştırmaktır. Örneğin fiziksel özellikleri, parmak izi, konuştuğu dil ve hatta şivesi sayesinde geldiği ülke tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, tespit amacıyla, sınırdışı edilecek göçmenlerin geldiği düşünülen ülkelerin konsolosluk yetkililerine gösterilmeleri de artık sıradanlaşmış uygulamalar haline gelmiştir. Tüm bunlar zaman alabildiğinden, daha fazla istenmeyen yabancıyı sınırdışı etmek için, AB ülkeleri doğrudan kendi ulusal hukuklarında yapamayabilecekleri bir düzenlemeyi ulusüstü çerçevede gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Elbette ki bu kabul edilmesi zor düzenlemenin, AB'nin ideolojik düzeyde kendi kimliğinin temel unsurları olarak ileri sürdüğü insan hakları ve demokrasi soslarına epey bandırılmasına ve yabancıların temel haklarının korunduğu izlenimi verilecek tali düzenlemelerle birlikte sunulmasına da özen gösterilmiştir.⁸

Gerçekten Dönüş Direktifi üzerinden AB düzeyinde söylemek istediklerimizin önemli bir kısmına geçerken de olsa değindiğimiz için, öne çıkan diğer iki aracı kısaca ele alacağız. Daha fazla ve daha hızlı sınırdışı etme arayışları çerçevesinde sözünü ettiğimiz direktif, özellikle sınırdışı edileceklerin sayısını artırmaya yöneliktir. Değineceğimiz araçlarda ise, sözü edilen iki amaç daha çok iç içe geçmiş bir biçimde bulunmaktadır. Bu araçlardan ilki yine hukuksal bir düzenleme formu olan geri gönderme anlaşmalarıdır. İkincisi ise organizasyonel ve teknik bir olanak olan ortak sınırdışı etme uçuşlarıdır.

Gerçekten geri gönderme anlaşmaları, Mezzadra'nın (2003) yerinde olarak ifade ettiği gibi, göçmenlerin Avrupa ülkelerine ulaşmak için kullandıkları yolları tersine çevirmenin araçları olarak öne çıkmaktadırlar. Buna ek olarak ulus-devlet teme-

8 Üye ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinin aldığı sınırdışı etme kararlarını tanımalarını öngören başka bir AB direktifini burada hatırlatmakla yetiniyoruz. Bu iki düzenleme sınırdışı etmenin en azından hukuki düzeyde avrupalılaştırılması olarak niteleyebileceğimiz giden sürece önemli bir katkı sunmuştur. Bkz. 2001/40/EC, Directive on the mutual recognition of decisions on the expulsion of third country nationals (28 May 2001), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:149:0034:0036:EN:PDF>, erişim: 2 Temmuz 2011.

linde oluşan uluslararası hukukun geleneksel şekillenişinde gedik açtıklarını da söylemek mümkündür. Çünkü, geleneksel olarak, bu hukukta bir ülkenin, başka bir ülke tarafından sınırdışı edilen kişiler arasında, sadece kendi vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğü olduğu düşünülmektedir. İki türlü geri gönderme anlaşmasından bahsedilebilir. İlki ayrı bir anlaşma olarak iki devlet arasında imzalanmaktadır. Bu çerçevede ilgili devletler, üçüncü ülke vatandaşı olsalar dahi, raporlarından geçerek diğer devlete giriş yapan istenmeyen göçmenleri geri alma yükümlülüğü altına girmektedirler. İkinci tür geri kabul anlaşmalarında ise, yapılan başka konulardaki anlaşmalara geri kabule ilişkin bir madde (readmission clause) eklenmektedir. AB, bu iki biçime halel getirmeden süreci yürütmektedir. Bu konudaki bir raporun (European Migration Network, 2010) ifade ettiği gibi, AB, Avrupa Göç ve İltica Paktı (European Pact on Immigration and Asylum) çerçevesinde hareket etmektedir. Kendisi çeşitli biçimler altında pekçok ülkeyle geri dönüş anlaşmaları imzalamakta⁹ ve üye ülkeleri bu tür anlaşmaları yapmaları için özendirilmektedir. Elbetteki söz konusu anlaşmalar imzalanırken uluslararası eşitsiz güç ilişkilerinin bütün olanakları seferber edilmektedir. AB'nin bu çerçevede Türkiye'ye sunduğu "vize rüşveti" ne yazık ki bu konudaki en masum örneklerden biridir.¹⁰

Sınırdışı etmenin avrupalılaşmasına doğru giden süreç çerçevesinde değineceğimiz son araç ise AB üyesi ülkelerin yabancıları sınırdışı etmek için organize ettikleri ortak uçuşlardır. Bu konuda Belçikalı gazeteci De Stoop'un (1996) çalışması ilginç bilgiler içermektedir. Yazar, Avrupa çapında işleyen ve çeşitli başkentlerden sınırdışı edilecek göçmenleri toplayan uçak seferlerinin uzun süredir görülen bir "rüya" olduğunu belirtmektedir. Konu pekçok kez Avrupa Bakanlar Konseyi, Schengen grubu, K4 komitesi gibi oluşumlarda tartışılmıştır. Çeşitli Avrupa ülkelerinin ortak olarak düzenlediği 22 Mart 1995 tarihli ilk ortak uçuşa Hollanda öncülük etmiştir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin başkenti Kinshasa'ya, çoğunluğu Hollanda, Almanya ve Fransa'dan sınırdışı edilen göçmenleri götürmüştür (De Stoop, 1996). Böyle başlayan süreç sonrasında, birçok Avrupa ülke-

9 Bu anlaşmaların 8 Mayıs 2008 tarihinde MIGREUROP tarafından yapılan bir listesi için bkz. <http://www.migreurop.org/article1334.html>, erişim 2 Temmuz 2011.

10 AB'nin geri kabul anlaşması imzamaya çalıştığı "üçüncü ülke"lerden biri de Türkiye'dir. Mayıs 2005'te ilk görüşmelerine başlanan süreç bu yazının kaleme alındığı sırada sonuçlanmamıştı. Türkiye ile anlaşmanın imzalanmasını kolaylaştırmak amacıyla, AB çeşitli meslek gruplarına Schengen vizesi alımında kolaylıklar getirmeyi önermiştir. Buna karşı çıkmak için "Vize rüşvetine hayır!" diyen bir metin Göçmen Dayanışma Ağı tarafından internet üzerinden imzaya açılmıştır. Bkz. <http://gocmendayanisma.org/vizerusvetinehayir/>, erişim: 2 Temmuz 2011.

sinin ortak organize ettikleri çok sayıda ortak uçuş gerçekleşmiştir. Bu çabalara AB'nin katkısı ise süreci daha ileriye taşımının olanaklarını yaratmak olmuştur. 1 Aralık 2009 tarihli AB Konseyi'nin¹¹ kararlarından biri, FRONTEX'e (Dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi İçin Avrupa Ajansı) finanse edeceği sınır dışı etme amaçlı ortak uçuşların olanaklarını araştırmak görevi vermek olmuştur.

AB çerçevesinde yabancıların sınır dışı edilmesi ile ilgili gelişmelerin yönünü vermek amacıyla kısaca işaret ettiğimiz olgulardan sonra, bu alanda yaşanan gelişmeleri daha iyi kavramak için konuya çeşitli ülkeler düzeyinde bakmayı deneyeceğiz. Elbette ki, her ülkenin tarihi, toplumsal yapısı, coğrafi konumlanışı ve uluslararası kapitalist ilişkiler içerisindeki yeri, vb. etkenlerden dolayı incelendiğimiz alanda farklılıklar bulunmaktadır. Bunun ötesinde daha dönemsel olarak nitelenebileceğimiz gelişmeleri de gözardı etmemek gerekir. Örneğin yabancı karşıtı hareketlerin güçlenmesi bunlardan yalnızca biridir. Ayrıca ulusal ya da uluslararası planda yaşanan ve göç ve göçmen karşıtı politikaların daha revaçta olmasına yol açan gelişmeleri de hesaba katmak gerekmektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de ikiz kuleler olarak adlandırılan binalara ve Pentagon'a yapılan saldırılar sonrasında yaşananlar, sözünü ettiğimiz durumun en önemli örneklerinden biridir. Bu olaylardan sonra ABD'de, Müslüman ülkelerden gelenler başta olmak üzere, yabancıların sınır dışı edilmesine yönelik politikalar sertleşmiş ve ilgili politikaların etkisinin artırılması için örgütsel planda pek çok köklü değişikliklere gidilmiştir.¹² Elbette ki başka tercihler de yapılabilir, fakat biz yöntemsel olarak daha yararlı bulduğumuz için, AB'den sonra, konuya birbirinden farklı konumları olan ülkeler üzerinden bakmayı tercih edeceğiz.

Seçtiğimiz ülkelerden ilki AB'nin en önemli ülkelerinden Fransa'dır. Bu ülke yukarıda sözünü ettiğimiz Avrupa çapındaki politik süreçlere aktif olarak katılan temel aktörlerden biri durumundadır. Daha da ötesi bu politikaya yön veren az sayıdaki AB üyesi ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca, AB'nin göç alanında aktif kurumlarında önemli roller üstlenmektedir. Elbette ki bu durum Fransa'nın, diğer önemli üye ülke örneklerinde görülebileceği üzere, ulusal düzeyde önemli bulunduğu konularda Birlik kurumlarıyla çatışmaya girmesini engellemektedir. 2010

11 Bkz. Concil of european union, presidency conclusions, Brussels, 1 December 2009, 15265/1/09, REV 1, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/110889.pdf, erişim: 2 Temmuz 2011.

12 Bu konuda De Genova ve Peutz'un (2010) editörlüğünü yaptıkları kitabın çeşitli makalelerine ve ayrıca De Genova'nın (2007) bir başka çalışmasına bakılabilir. Ellermann (2009) özellikle bu konuda idari plandaki değişiklikleri ve uygulamaya yansımalarını ABD ve Almanya'yı karşılaştırarak ele almaktadır.

yazında, Romanlar'ın suça bulaştıkları ve toplum huzurunu tehdit ettikleri gerekçesiyle sınır dışı edilmeleri bunun bir örneği olarak verilebilir. Belli bir topluluğu hedef alan bu süreklilikli avı Fransız vatandaşı olan bazı Romanları da dışında bırakmamıştır. Böylelikle AB vatandaşlarının bazılarının diğerlerinden "daha az vatandaş" oldukları bir kez daha görülmüştür.¹³

Daha genel bir açıdan bakıldığında, bu ülkede göç güncelliğini koruyan bir konu olagelmıştır. Bunu sadece hukuksal biçimler üzerinden bakarak da görmek mümkündür. Göç yasaları sık sık değiştirilmektedir. Bu değişiklikler genel itibarıyla giderek katılaştıran bir göç politikasına tanıklık etmektedirler (Lochak, 2000). Çalışmamızın konusu olan sınır dışı etme çerçevesinden bakıldığında ise, bu alandaki kararların son yıllarda arttığı tespit edilmiştir. Ayrıntılı bir şekilde incelenmeleri sınır dışı etme pratiğinde bürokratikleşme ve rutinleşmenin varlığını ortaya koymuştur (Lochak, 2004). Bunlara "verimliliği" arttırmak için rasyonalizasyon ve idari düzeyde yeniden organizasyon eğilimlerini de eklemek gerekmektedir. Tüm bunlar biraraya konulduğunda bu ülkedeki sınır dışı etme politikasının bir endüstri faaliyetine benzetilmesine (Richard ve Ficher, 2008) şaşırılmamalıdır. Fransa'da, örneğin İngiltere (Bloch ve Schuster, 2005; Schuster, 2005) gibi başka AB ülkelerinde olduğu gibi, sınır dışı edilen göçmen sayıları başarı göstergeleri olarak görülmektedir. Bu konuda heryıl sınır dışı edilecek göçmenlere ilişkin sayısal hedefler konulmaktadır. Elbette bu sayı politikasının (politique du chiffre) çeşitli yan etkileri de bulunmaktadır. Konulan kotaları tutturmak için, polisin daha fazla yabancı yakalamak amacıyla kamusal alanlarda kimlik kontrollerini sıklaştırması¹⁴ ve yabancılara ilişkin idarenin verdiği kararlarda memurların daha katı davranması (Spire, 2008) bu etkilerin arasında sayılabilir. Son olarak yukarıda değindiğimiz Geri Dönüş Direktifi çerçevesinde Fransa'ya baktığımızda, bu ülke-

13 Romanlar Avrupa Birliği'ndeki en büyük etnik çoğunluğu oluşturmaktadır. AB'ye üye ülkelerin hemen hepsinde Romanlar'ı bulmak mümkündür (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=en>, erişim: 4 Temmuz 2011). Ne yazık ki, Fransa süreklilikli avına konu oldukları tek AB üyesi ülke değildir. Bu konuda bkz. Chastand, J.-B., La France, en pointe dans l'expulsion des Roms en Europe, Le Monde, 9 Eylül 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/09/09/la-france-en-pointe-de-l-expulsion-des-roms-en-europe_-1408723_3224.html, erişim: 12 Temmuz 2011.

14 Paris metrosunda, özellikle iş çıkış saatlerinde, polis tarafından kelepçelenerek götürülen göçmenler sık rastlanan bir durum haline almıştır. Bir diğeri de hemen hepsi göçmen olan seyyar satıcıların birden kaçışmaya başlamalarıdır. Bu sahnelerin Türkiye'deki benzerlerinden farkı, en azından bazılarının daha bir can havliyle kaçışmalarıdır. Çünkü söz konusu olan yalnızca sattıkları oyuncak, CD, vb. malları kaptırmanın ötesinde sınır dışı edilme korkusudur.

de yasal sınır 32 gün olmasına rağmen, sınırdışı edilmek üzere olan yabancılar ortalama olarak 10 gün süreyle tutuklu kalıyorlardı.¹⁵

Kısaca da olsa ele alacağımız ikinci ülke İsviçre'dir. AB üyesi olmamasına rağmen özellikle göç alanında AB ile ikili anlaşmalar çerçevesinde sıkı ilişkiler içerisinde. AB üyesi ülkelerin vatandaşları bu ülkeye vizesiz giriş yapabilmekte ve iş buldukları andan itibaren oturma hakkına sahip olmaktadır. İsviçre, Avrupa düzeyindeki göç politikalarının temel araçlarından olan Schengen ve Dublin anlaşmalarının imzacısı durumundadır. Ayrıca İsviçre, kendi organize ettiklerinin yanında, yukarıda değindiğimiz Avrupa ülkelerince düzenlenen ortak sınırdışı etme uçuşlarına ilk katılan ülkelerden biridir. Bu ülkeyi ele almamızdaki amaçlardan biri bu özel konumu iken, diğeri ise AB'nin koyduğu sert kuralların ötesine geçerek Avrupa hukukuyla çatışma içine girebilecek düzenlemelere gitmesidir. Örneğin, sınırdışı edilecek yabancılar bu ülkede 24 aya kadar tutuklu kalabilmektedir.

Tarihsel planda baktığımızda, 26 kantondan oluşan ülkede sınırdışı etme yetkisi göç alanında konfederasyon düzeyine aktarılan ilk yetkilerden biri olmuştur. Bu yetkiyi kullanmakta elini pek korkak çalıştırmadığını görmekteyiz. 1990'lı yılların sonlarından itibaren ise, özellikle iltica talepleri reddedilenlerin ve kağıtsızların sınırdışı etme politikasının temel hedefleri olduğunu görmekteyiz. Bu hedeflere eklenen bir yenisi ise, ülkenin en fazla oy alan aşırı sağcı partisinin (SVP/UDC) öncülüğünde oluşturulan bir halk inisiyatifi¹⁶ sayesinde, suç işleyen yabancılar. 28 Kasım 2010'daki halk oylamasında kabul edilen bu düzenleme, yukarıda işaret ettiğimiz uluslararası Avrupa hukukuyla sorunlar yaratan tutumun bir örneği durumundadır. Ülkenin AB ile olan ikili anlaşmalarını da açıkta ihlal eden düzenlemenin nasıl uygulamaya konacağı, görevlendirilen çalışma grubunun da çözemediği bir sorun olarak orta yerde durmaktadır.¹⁷ Çünkü söz konusu düzenlemenin sonucu olarak, bazı suçlardan ceza alan yabancıların sınırdışı edilmesi otomatik hale getirilmektedir. Fakat, ülkedeki cılız durumdaki çe-

15 Bu yazının yazıldığı günlerde (Temmuz 2011 başı), verilen süre 24 Aralık 2010'de bitmesine rağmen, Fransa'nın da aralarında olduğu 12 AB üyesi ülke ilgili düzenlemeyi iç hukuklarına aktarmamışlardı. Bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX%3A72008L0115%3AEN%3ANOT>, erişim: 5 Temmuz 2011.

16 İsviçre'de 100 000 imza toplanarak anayasa yada yasalarda değişiklikler yapma olanağına halk inisiyatifi adı verilmektedir. Bu öneriler daha sonra halk oyuna sunulmaktadır.

17 İlgili çalışma grubunun 21 Haziran 2011 tarihli raporunun tam metni için bkz. http://www.ejpd.admin.ch/content/dam/data/pressemitteilung/2011/2011-06-28/110628_ber_ausschaffungsinitiative-f.pdf, erişim: 30 Haziran 2011.

şitli sol partiler ve göçmenleri savunan dernekler dışındaki temel politik aktörler, bu düzenlemeye cehpeden karşı çıkma gücünü kendilerinde görememişlerdir. Sözü edilen süreç, İsviçre toplumunda yabancılara ilişkin tarihsel korku ve kaygıların üzerine yükselmiştir. Böylelikle yabancıların sınırdışı edilmesi birkaç yıl boyunca ülkenin temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Sınırdışı etme sözkonusu olduğunda, böyleleri durumlara nadir olarak rastlanmaktadır.

Son olarak ele alacağımız ülke olan Türkiye’de ise bunun tam tersi sayılabilecek bir durumla karşılaşmaktayız. Sınırdışı etme aracına başvurmak açısından İsviçre’yi aratmayacak bir pratiğe sahip olmasına rağmen, Türkiye’de bu konu toplumun gündemine neredeyse hiç girmemiştir. Yakalanan yabancıların sınırdışı edilmeleri, zaten genellikle kısa olarak verilen göçe dair haberlerde bile bir ayrıntı olarak yer almaktadır. Oysa ki sayısal açıdan bakıldığında Türkiye yukarıda değindiğimiz ülkelerin çok üzerinde yabancı sınırdışı etmektedir.¹⁸ Bu farklılığın nedenlerini irdelemeyi başka bir çalışmaya bırakıyoruz. Fakat Türkiye’nin durumunu daha da ilginç kılan bir başka şey ise, Avrupa ülkelerinde milyonlarla ifade edilen Türkiyeli’nin yaşaması ve bunların bazılarının çeşitli sebeplerle sınırdışı edilmeleridir.¹⁹ Türkiye’nin şimdiye kadar, en azından araştırmalar planında, “pek dikkat çekmeyen” sınırdışı etme pratiğine baktığımızda tüyler ürpertici gerçeklerle karşılaşırız. Elbette burası ilgili pratiği tasvir etmenin yeri değil, ama konuyla ilgili çeşitli uluslararası kuruluşların raporlarında geçenler hiçte yenilir yutulur şeyler değil: Tutuklanan göçmenlerin kaldığı mekanların kapasitelerinin çok üstünde kullanımı (örneğin 200 kişilik kapasitesi olan bir yere yaklaşık 700 kişinin tıklması); günde yalnızca bir öğün ve kötü yemek verilmesi; tutukluların kaldığı alanlara “güvenlik dolayısıyla” görevlilerin dahi girememesi; yasal olarak üst sınır olmadığı için, bazı göçmenlerin bu koşullarda bir yılın üzerindeki süreler boyunca “unutulmaları”... Anlaşıldığı kadarıyla, bütün bunlar, tutuklu yabancıların ceplerinden uçak bileti paralarını ödeyip, belki de hayatları tehlikede olduğu için kaçtıkları ülkelere “gönüllü” olarak dönmelerini sağlamanın araçları duru-

18 2008 yılı üzerinden bakıldığında, Türkiye’den resmi olarak sınırdışı edilen göçmenlerin sayısı 50 758’dir (Demir ve Duman, 2009, 10). Aynı yıl İsviçre’de bu sayı yaklaşık olarak 4 200-4 300’dür (Wicker, 2010 ve Commission fédérale pour les questions de migration, 2010), Fransa’da ise 29 796’dır (Secrétariat général du Comité interministériel de contrôle de l’immigration, 2009, 92).

19 AB kaynaklı bir rapora göre, 2007 yılında AB ülkelerinden 5 008 Türkiye Cumhuriyeti vatanı çeşitli sebeplerle sınırdışı edilmiştir (Commission of the European communities, 2009). Sınırdışı etmeyle ilgili istatistiklerin geneli itibarıyla gerçeği tam olarak yansıtmadıklarını göz önüne alırsak, gerçek sayının ifade edilenin üstünde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

mundadır. Bunun sonuç vermediği durumlarda ise, sınırdışı edilecekler tıka basa otobüslere doldurularak, örneğin Irak sınırına götürülebilmekte ve sonrasında silah zoruyla sınırın ötesine geçmeleri sağlanmaktadır.²⁰

Öyle görünüyor ki AB üyelik süreci, genel olarak göç politikaları açısından olduğu gibi, Türkiye'nin sınırdışı etme pratiğinde çeşitli değişimlere neden olmaktadır. Bu durum yukarıdaki uygulamaların, deyim yerindeyse, daha usturuplu biçimlere dönüşmelerinin bir nedeni olabilir. Fakat ortadan kalkmalarına neden olmayacağına kesin gözüyle bakabiliriz. Çünkü sözü edilen süreç iki temel eksen üzerinde ilerlemektedir. Bunlardan ilki genel olarak göç politikalarının Avrupa ülkelerine benzeşmesi eğilimidir. İkincisi ise, Türkiye'nin AB'nin sınırlarını koruyan jandarma rolünü üstlenmesi istemidir. Geneli itibarıyla, Türkiye'nin hukuksal, teknik ve altyapısal olarak eksikliklerini tamamlaması ve gerek kendi vatandaşlarını gerekse başka ülkelerden gelip Avrupa'ya geçmek isteyen yabancı göçmenleri engellemesi beklenmektedir.²¹ Pek çok ilde yapımına başlanan sınırdışı etme merkezlerine²² AB'nin yaptığı finansal katkıları bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Sınırdışı etme alanında yaşananlar hakkında fikir verebilmek için yaptığımız bu kısa gezinti elbette pekçok eksiği içerisinde barındırmaktadır. Örneğin, işleyiş planından bakıldığında ise, esaslı itibarıyla ulusal olarak tasarlanmasına rağmen, uluslararası alana da kaçınılmaz olarak taşan bir mekanizmadan (dispositif)²³ ve bu nedenle yer yer içiçe geçen mekanizmalar görüyoruz. Ayrıca, incelediğimiz konu üzerine daha anlamlı bir şeyler söyleyebilmek için, sınırdışı etme sürecini ve bu sürece dahil olan aktörleri ayrıntılı bir şekilde ele almayı gerektirmektedir.. Sı-

20 Bu konuda ayrıntılı anlatımlar için Human Rights Watch'ın (2008) ve MIGREUROP'un (2009) raporlarına bakılabilir.

21 Bu söylenen eğilim ve istemlerin bir ifadesi olarak İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı'na bakılabilir. Bkz. <http://www.hyd.org.tr/?pid=297>, erişim: 1 Mart 2011. Ayrıca AB'nin kendi göç yönetim ve kontrol tekniklerini aday ülkelere dayatmasını, AB'nin göç ve iltica politikasının "dış boyutu" çerçevesinde ele alan bir çalışma için bkz. Boswell (2003).

22 Bu konuda İçişleri Bakanlığının "Yasadışı göçle mücadele" konulu 2010/18 sayı ve 19/03/2010 tarihli genelgesine ve ilk ekine bakılabilir.

23 Mekanizma kelimesini kullanmamıza rağmen Histoire de la sexualité adlı eserinin ilk cildinden (1976, La volonté de savoir) itibaren Foucault'nun biçimlendirmeye çalıştığı "dispositif" kavramının karşılığını tam olarak belirtmediğini belirtmek isteriz. Yazara göre ilgili kavram "söylemleri, kurumları, mimari düzenlemeleri, düzenleyici kararları, yasaları, idari araçları, bilimsel önermeleri, felsefi, ahlaki, hayırseverliğe dair önerileri de içine alan kesinlikle heterogen bir bütün"dür. Kısacası "söylenenin yanında söylenmeyi de" içerir (Foucault, 2001, 299).

nırdışı eden ve sınırdışı edileni kabul eden devletler dışında, sürecin aktörleri planında, yapılan işlemin konusu durumundaki yabancıyı da unutmamak gerekmektedir. Elbette ki duruma göre sınırdışı etme sürecine pekçok aktör dahil olabilmektedir. Göçmen haklarını savunan dernek ya da kuruluşlar ve uluslararası yargı organları bu tür potansiyel aktörlerin başında gelmektedir.

Diğer taraftan sürece devletler planından bakmak her zaman verimli bir analize olanak vermemektedir. Çünkü ulusal düzeyde amaçları ve hareket tarzları farklı ve aralarında çatışabilen aktörler bulunmaktadır. Fransa örneğinden hareketle, Blanc (2008) dört farklı kurumsal aktörden bahsetmektedir. Bunlar, idare ve polis tarafından temsil edilen yürütme, idari yargıçlar, adli yargıçlar ve yabancıların geldikleri ülkelerin konsolosluklarıdır. İdari düzeyde alınan sınırdışı edilme kararlarının önemli bir kısmı, ifade edilen aktörlerin dahil olduğu süreçte şu ve ya bu şekilde boşa çıkarılmaktadır. Elbette ki, Blanc'ın (2008) bir tarafta tuttuğu göçmen haklarını savunan dernekleri ve kağıtsızlar hareketini de hesaba katmak gerekmektedir. Tüm bunların sonucu olarak, Fransa'da 2008 yılında alınan 101 380 sınırdışı etme kararının yalnızca 19 724 hayata geçirilebilmiştir (Secrétariat général du Comité interministériel de contrôle de l'immigration, 2009). Alınan kararların boşa çıkarılması sürecinde mahkemeler, özellikle yabancılar ve temsilcileri tarafından altı çizilen hukuksuzluklar temelinde hareket etmektedir. Konsolosluklar ise devletlerarası ilişkilerdeki yükümlülükler ya da ülke çıkarlarını vs. düşünerek, ya sınırdışı etme için gerekli belgeleri kolaylıkla sağlamakta ya da çeşitli bahanelerle bundan geri durmaktadır.

Aktörler planından bakıldığında, sınırdışı edilecek kişileri es geçmemek temel önemdedir. Sınırdışı etme eyleminin konusu durumundaki yabancıya aynı zamanda bu sürecin aktörü olduğunu unutmamak, sınırdışı etmek üzerine eleştirel bir bakış üretmek için zorunlu koşullardan biridir. Elbette ki bu aktörlük durumu, pek çok durumda olduğu gibi, potansiyeldir. Çünkü sınırdışı edilecek kişinin ele aldığımız sürece katlanan durumunda kalması da mümkündür. Fakat, belli sınırlar içerisinde de olsa, zor kullanımının hukuksal düzeyde kabul edildiği bir süreci yaşayan kişilerin şu veya bu şekilde sürece direnmeleri sıklıkla yaşanan bir durumdur. Özellikle uzun sayılabilecek süreler boyunca sınırdışı edildikleri ülkelerde yaşayan, hayatlarını burada kurmuş olan yabancılar sözkonusu olduğunda, süreci boşa çıkarmaya dair çeşitli biçimlerdeki açık ya da gizli direnişin olasılığı ve olanakları artmaktadır. Benzer bir durum ülkelere geri gönderildikleri takdirde ölüme varacak durumlarla karşılaşacağını düşünenler için de geçerlidir.

Geneli itibariyle bakıldığında, sınırdışı etmeye karşı direnişin çeşitli boyutlarda sergilenemediğini söylemek mümkündür.²⁴ Hukuksal olarak sınırdışı etme kara-

rına karşı yapılanlar, sanılabileceğinin aksine, sınırdışı etmeyi boşa çıkarmaya yönelik direnişin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır. Diğer bir yönü sürecin ilerlemesini engellemeye dönük yabancının geliştirdiği taktiklerdir. Le Courant'ın (2009) bir çalışmasında gösterdiği gibi, yabancının kimliğini ve geldiği ülkeyi gizleme üzerine kurulu direniş stratejisi sınırdışı etme kararını boşa çıkarabilmektedir. Diğer taraftan bütün olanakların tükendiği durumlarda, fiziksel direniş bir başka biçim olarak öne çıkmaktadır. Sınırdışı edilmek üzere normal yolcu uçaklarına bindirilmeye çalışırken direnen kişilerin, sınırdışı etmeyi en azından bir süreliğine boşa çıkardıkları görülmüştür. Çünkü böyle bir direniş diğer yolcuların, iki-üç polis eşliğinde olduğu halde direniş göstermeye çalışan kişilerin durumuna tepki göstermesine neden olabilmektedir. Pilotlar ise sözkonusu yabancılara uçaktan indirilmeleri halinde kalkış yapmama kararı alabilmektedirler.²⁵ Böylesi direnişlerin de katkısıyla, devletler sınırdışı edilen yabancılara toplu olarak bindirdikleri uçuşlar düzenleme yoluna gitmiştir. Ancak bu her zaman mümkün olmadığından normal uçuşların sınırdışı etme amacıyla kullanılmasına devam edilmektedir.

Bir başka direniş biçimi ise sınırdışı edilenlerin tanıdıklarının, ailelerinin ve göçmen hakları için mücadele eden örgütülüklerin örgütledikleri kampanyalardır. Bunlar bazen basında ses getirebilmekte ve ilgili sınırdışı etme kararlarının geri alınmasına yol açabilmektedir. Sınırdışı etmeyi engellemeye dönük yer yer kitle- sel olabilen bu gibi hareketlerin önemli özelliklerinden biri, sınırdışı edileceklerin

24 Sınırdışı edilmeye çeşitli planlarda nasıl direnilmesi ile ilgili olarak, yaşanan deneyimlerden esinlenen kollektif çabanın ürünü "rehberler" bulunmaktadır. Almanya için bkz, Information for people who are threatened by deportation from Germany (http://www.noborder.org/-archive/www.deportation-class.com/shop/files/info_en.pdf). İngiltere için bkz, Campaigning Against Deportation or Removal. Building An Anti-Deportation Campaign. A practical and political guide to fighting to remain in this country, (<http://www.noii.org.uk/files/fightingdeportation.pdf>). Fransa için bkz. Sans papiers: S'organiser contre l'expulsion. Que faire en cas d'arrestation? (http://sanspapiers.internetdown.org/wp-content/uploads/2009/12/guide_sept09_brochure.pdf). Üç "rehber" için internet üzerinden son erişim tarihi 5 Temmuz 2011'dir.

25 İsviçre'den Türkiye'ye suç işlediği için sınırdışı edilen bir genci konu alan yaptığımız bir örnek olay incelemesinin gösterdiği bir olgu ise, sınırdışı edilecek kişilerin fiziksel direnişlerinin kendilerine yönelebilesidir. Sözüünü ettiğimiz kişi, İsviçre'den sınırdışı edildikten sonra gizli olarak tekrar dönmüş ve bir kez daha sınırdışı edilmiştir. Sınırdışı edilmesini engellemek için üç kere intihara teşebbüs etmiştir. Sınırdışı edilecek yabancılara böylesi bir yola başvurmalarının nedenlerinden biri doktor raporlarının sınırdışı etmeyi engelleyebileceği inancıdır. Fakat sözüünü ettiğimiz olayda, doktorların ilgili gencin intihara meyilli olduğu, küçükken ayrıldığı ve hiç tanımadığı Türkiye'ye gönderilmesi durumunda canına kastedebileceği şeklindeki raporları, diğer pekçok örnekte olduğu gibi, beklenen etkiyi göstermemiştir.

“örnek kişilikleri” üzerinde yükselmeleridir. Genellikle ilgili kişi ya da ailelerin ne kadar iyi insanlar oldukları, sınırdışı edilecekleri ülkede uzun süreden beri yaşadıkları, çok iyi uyum sağladıkları ve varsa, çocuklarının gönderilecekleri ülkenin dilini bile bilmedikleri vb. vurgulanan olgulardır.²⁶ Böylesi karşı çıkışlarda, özellikle kamuoyunda tanınmış olan kişilerin sınırdışı edileceklere destek vermelerine önem verilmektedir. Bunun nedeni medyada ses getirebilmektir. Fakat sonradan destekleyecekler de sınırdışı edilecek kişilerin “kişiliklerine” ya da başka özelliklerine bakarak hareket etmektedirler. Bu ise böylesi hareketlerin en zayıf yanlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü kamuoyunun duyarlılıklarına oynarken, çocuklu ve çalışan aileleri ya da üniversite eğitimi görmüş iyi yetiştiği düşünülen kişileri, bekar ve işsiz olanlara tercih ederek, yerleşik klişelerle çatışmaya girmeme yoluna gitmektedirler. Elbette ki bunu aşan hareketler de vardır. Çeşitli Avrupa ülkelerindeki kağıtsızlar hareketleri bunların başında gelmektedir. Diğer bir örnek ise uçakla sınırdışı etmeye karşı interneti yaygın olarak kullanan çeşitli ülkelerde örgütlenen kampanyalardır.²⁷ Yer yer medyada ses getirebilmelerine rağmen, daha yakından incelendiklerinde, bu tarz kampanyaların bilgisayar ve internet kullanma yetenekleri gelişmiş, fakat sayıları sınırlı grupların ürünü oldukları görülmektedir.

Tüm bu direnişler hali hazırda “sınırdışı etme makinalarının” işleyişini yer yer sekteye uğratsa da, işleyişlerini kayda değer bir şekilde durdurumaktan, başka bir şekilde söylersek, bu alandaki politikalarda değişiklikler doğuracak güçten uzaktırlar. Dünya’nın en demokratik ülkeleri olma iddasındaki ülkelerde dahi, uygulaması ölümlerle ve sakatlanmalarla sonuçlanabilen bir politikanın²⁸ yeni olanak ve

26 Bu konuda yakından izleyebildiğimiz İsviçre ve Fransa’daki pek çok örnek ve başka ülkelerde yapılmış çalışmalar benzeri eğilimleri göstermektedir. Ellermann’ın Almanya ve ABD’yi konu alan çalışmasına (2009) ve Rosenberger et Gadermaier (2010) henüz başlangıç aşamasında olan, fakat şimdiden Avusturya’da bu tarz direnişlerin haritasını çıkarabilmiş olan araştırmasına bakılabilir.

27 Bunların bir örneği KLM’yi hedef alan Hollanda kaynaklı kampanyadır (<http://ac.home-xs4all.nl/klm/eng/english.html>, son erişim: 5 Temmuz 2011). Diğeri ise, önceleri Luftansa’yı hedef alıyor görünen, daha sonra genel bir çerçeve kazanan Almanya kaynaklı bir sitedir (<http://www.noborder.org/archive/www.deportation-class.com>, son erişim: 5 Temmuz 2011). Bu çalışmaları çekici kalan özelliklerden biri, sınırdışı edilecekleri taşıyan hava yolları şirketlerinin reklam sloganlarını değiştirerek kullanmalarındır. Örneğin Hollanda kaynaklı site “KLM sınırdışı etme ajanınız!” sloganını kullanmaktadır. Almanya kaynaklı olan sitenin materyallerinden bazılarında “Deportation [sınırdışı etme] class, Luftansaction special” sloganı bulunmaktaydı.

28 Örneğin on yıl kadar önce Avrupa Konseyi Parlamenterler Assamblesi için hazırlanan bir rapor, Eylül 1998 Mayıs 2001 arasında Avusturya, Belçika, Almanya, Fransa ve İsviçre’den

araçlarla “geliştirilerek” uygulanmasına devam edilmektedir. Sınırdışı etmeye cepheden karşı çıkan az sayıdaki grubu bir yana bırakırsak, geneli itibariyle bu politikaya karşı çıkan hareketlerin amacı, ilgili politikaların insani açıdan katlanılamaz sonuçlarını engellemeye çalışmak ve uygulamalarında deyim yerindeyse çentikler açmaktır.

3. Sınırdışı etme üzerine sosyal bilim çalışmaları: kısa bir gezinti

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çalışmamızın amaçlarından biri özellikle Avrupa’daki sınırdışı etme politikaları ile ilgili bir fikir vermektir. Diğerleri ise, sınırdışı etmeye dair sosyal bilimlerdeki teorik üretimin geldiği noktaya işaret etmektir. Bu çerçevede, incelediğimiz olguyu anlamaya çalışan çeşitli çalışmaları, anlaşılma- larını kolaylaştırmak için, belli özelliklerini öne çıkaran bir şekilde gruplandırarak gözen geçireceğiz.

3.1. Tarihsel planın sınırdışı etmeyi anlamadaki önemi

Geneli itibariyle sınırdışı etmeyi çeşitli yönleriyle anlamayı amaçlayan çalışmaların bir bölümü, inceledikleri olgunun tarihsel arka planına ya da zaman içerisinde yaşadığı değişimlere özel bir önem atfetmektedirler. Bu tutumun konunun anlaşılmasını kolaylaştırdığı açıktır. Böylelikle ilgili çalışmalar tarihsel planda sınırdışı etmeye dair bilgi eksikliğini gidermeyi ve bu konuda oluşmuş olan bazı klişeleri yıkmayı da amaçlamaktadırlar.

Bu açıdan ele alacağımız ilk çalışmaya göre (Gray, 2009), Antik Yunanistan’da, günümüzdeki aksine, sınırdışı etme özellikle kent-devletlerin vatandaş- larını hedef alan bir araçtı. Toplumun alt kesimlerini oluşturan yabancılar nadiren sınırdışı ediliyorlardı. Antik Yunan dönemindeki pratik günümüzdeki Avrupa ül- kelerinin yabancıları sınırdışı etmesinin öncüsü durumundadır. Kedar’ın (1996) çalışması ulus-devletlerin doğuşundan önceki süreçte konuyu ele alan az sayıda- ki çalışmalardan biridir. Bu dönemde genellikle imparatorluklar içerisinde, örne- ğin bir şehirden diğerine, sınırdışı etmeler yaygındı. Yazara göre, modern devle- tin oluşumuna giden süreçte, yine de imparatorlukların “sınırlarını aşan” bir sınır- dışı etme tipinin (corporate expulsion) varlığını tespit etmek mümkündü. Protestan-

sınırdışı edilirken 10 kişinin öldüğünü tespit etmiştir (Vermot-Mangold, 2001). Aradan ge- çen süreçte bu sayıya başka ölümler eklenmiştir. Bunun bir örneği, 17 mart 2010 tarihinde, iltifası reddedildikten sonra Zurich havaalanında İsviçre’den sınırdışı edilirken ölen Nijerya- lı Joseph Ndukaku Chikwa idi. Aynı hava alanında, 1999 yılında, Khaled Abuzarifa adlı Filistinli yine sınırdışı edilirken yaşamını kaybetmişti. Örneğin bkz. <http://www.infosud.org- /spip.php?article7622>, erişim: 5 Temmuz 2011.

lar'ın (Huguenots) Fransa'dan (1685 ve sonrası) ve Müslümanlar'ın (Moriscos) İspanya'dan Kuzey Afrika'ya sınır dışı edilmeleri (1614-1619) bu tip sınır dışı edilmenin örneklerindedir.

Tarihsel arka plan sözkonusu olduğunda yine çeşitli ülke örneklerine başvurmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Kastroom'un (2007) çalışması ABD tarihinde yabancıların sınır dışı edilmesini, özellikle hukuksal temelde, fakat farklı planlardaki olgular ve verilerle destekleyerek ele almaktadır. Böyle yaparak, bu ülkede, göçün tuttuğu önemli yere rağmen, sınır dışı edilmenin göz ardı edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, istenmeyen yabancılara karşı sözü edilen araca ülke tarihi boyunca başvurulduğunu göz önüne sermektedir. Cohen (1997) makalesinde Britanya özelinde tarihsel bir gezinti yapmaktadır. Bu çerçevede sadece incelediği ülkeye has olmayan bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Bu yazara göre "öteki" kategorisine konulanlar tarihsel süreçte değişse de (Fransızlar, Yahudiler, Flamanlar, Kalvinistler, Katolikler, Avrupalı devrimciler, Almanlar, Bolşevikler, yasadışı bir şekilde ülkeye giriş yapan göçmenler, suçlular, iltica istemi reddedilerler vb.) sürekli olarak sınır dışı etme politikasının konusu olmuşlardır.²⁹ Almanya örneğini ele alan çalışmasında Weber (1996), Alman Federe Devletleri'nin (Lander) süreç içerisinde sınır dışı etmeyi sadece yabancılara karşı kullanır hale geldiklerini göstermektedir. Bu süreç yabancı ve yabancı olmayan ayırımının netleşmesi ile bir arada gitmiştir. Yazar bu uzun süreye yayılan değişim için geçiş anını, yani sınır dışı etmenin neredeyse sadece yabancılara karşı kullanılabilir hale gelmesinin başlangıcını, 1880 yılı olarak belirlemektedir. Fakat hukuksal olarak farklı federe Alman devletleri arasındaki sınır dışı edilme olanağının 1934 yılına kadar varlığını koruduğunu da eklemektedir.

Walters (2002), yabancıların sınır dışı edilmesini tarihsel planda Avrupa düzeyinde ele almaktadır. Batı Avrupa'da sınır dışı edilmenin zaman içinde sadece yabancılara karşı kullanılmaya başlandığı sonucuna varmaktadır. Ona göre, sınır dışı etme yüzyıllar boyunca daha çok imparatorluklar içerisinde uygulanırken, fakirler bu aracın özel hedeflerinden biri olarak öne çıkmışlardır. Özellikle devletin nüfusunun refahı ile ilgilenmeye başlaması sürecinde, "kendi fakiri"ni "başkasının fakirinden" ayırma eğilimi belirmeye başlamıştır. Sınır dışı edilmenin sadece yabancılara karşı kullanılması ise XIX. yüzyılda yerleşmiştir.

İzleyen yüzyılda ise, sınır dışı etme politikaları göç politikalarının bir parçası haline gelmiştir. XX. yüzyılda, Batı Avrupa'nın çeşitli devletleri ikili anlaşmalar yoluyla ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Da-

29 Bu ülkeye dair benzeri bir çalışma için bkz. Bloch et Schuster (2005)

ha çok Güney Avrupa ve Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle yaptıkları anlaşmalar göç politikaları alanında iradeci bir bakışa işaret eder. Bu bakış ise ekonominin gelişme dönemlerinde işgücü "ithali" çabalarında hayat buluyorken, kriz dönemlerinde tersi bir yönelim üretmekteydi. Sözü edilen ülkeler "ithal edilen" işgücünden kurtulma arayışına girmekte, bu noktada açık ya da örtülü biçimler altında sınırdışı etme vazgeçilmez bir araç olarak öne çıkmaktaydı. Fakat özellikle 1970'lerin ortalarında yaşanan kriz sonrasında, aile birleşimlerinin etkisiyle, bu ülkelerde yaşayan çok sayıda göçmen yerleşik duruma geçti. Bu durum sınırdışı etmenin daha çok yasadışı bir şekilde bu ülkelere gelen göçmenlere ve iltica istemi reddedilenlere karşı kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur (Walters, 2002). Ancak söylenenlerden sınırdışı etmenin daha sınırlı bir biçimde kullanıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü XX. yüzyılın sonunda sınırdışının banalleştiği, potansiyel olarak global bir rejim haline dönüştüğü ve bu çerçevede öncesinde rastlanılamayacak ölçüde önem kazandığı belirtilmiştir (De Genova, 2010). XXI. yüzyılın başında, Peutz ve De Genova (2010) göç politikaları ve sınırların kontrolü alanında üç eğilim tespit etmiştir. Bunların birincisi sınırlarda güvenlik önlemlerinin artırılması ve göç ve sınırdışı açısından yasal plandaki sertleşmedir. İkincisi sınırdışı etmeye yolaçacak durum ve eylemlerin sayısının arttırılmasıdır. Sonuncusu ise sınırdışı etme usulünün bireyselleşmesinde (individualization) yoğunlaşmıştır.

Özetlersek, tarihsel çerçevede özellikle Avrupa örneği üzerinden iki önemli dönem tespit etmek mümkündür. İlki XX. yüzyılın başına gelindiğinde sınırdışı etmenin yalnızca yabancılara karşı kullanılmaya başlanmasının artık yerleşmiş olmasıdır. İkincisi ise, yaklaşık yüzyıl sonra, sınırdışı edilmenin potansiyel olarak global bir rejime dönüşme eğilimidir. Elbette ki bu belirlemelerin Türkiye örneğinde tamamıyla karşılık bulduğunu söylemek yanlış olur. Fakat sınırdışı etmeyi inceleyen tarihe başvurmak ve onu tarihsel süreç içerisinde anlamaya çalışmak, böylelikle onun yabancılara karşı kullanılmasının kazandığı "doğallığı" (Walters, 2002) tartışmak, incelediğimiz olguyu anlamak açısından oldukça önemlidir.

3.2. Kendi paradoksunun tutsağı durumundaki liberal devlet ve sınırdışı etme

Sınırdışı etmeyi inceleyen çalışmalar sözkonusu olduğunda, bunların şu veya bu şekilde eleştirel bir boyutunun olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Bunlar arasında bir grup, "Batı" devletlerinin liberal karakterine vurgu yapma ihtiyacı duymaktadır. Sözü edilen gruba göre, liberal bir devlet sınırdışı etme yetkisini yalnızca kısmi bir biçimde kullanabilir, çünkü üzerine inşa edildiği prensipler istenmeyen bütün yabancıları sınırdışı etme olanağı vermemektedir. Bu gruptaki ilk çalışma-

lardan biri Gibney ve Hansen'in (2003) yaptığı, ve diğerleri için referans olarak kalan, çalışmadır. İki yazar "Batı" devletlerinin içinde bulunduğu durumu "liberal demokratik paradoks" olarak nitelendirmektedir. Onlara göre, göçün kontrolü bir yandan yeni gelenlerin girişini engellerken, diğer yandan daha önce ilgili ülkeye girmiş olanların geri dönüşlerini sağlamak zorundadır. Fakat bu ikisinin liberal prensiplerle birarada götürülmesi zordur. Bu çerçevede "en fazla göze çarpan göçü kontrol formu" (Gibney ve Hansen, 2003, 1) olan sınırdışı etme, diğer kontrol formlarına nazaran en problemlisidir. Çünkü bu durumda, devletin bütün gücü kişiye yönelmekte ve devlet ile arasında bulunduğu varsayılan bağ tamamiyle koparılmaktadır. Ayrıca kişi içinde yaşamak istediği grubun dışına çıkarılmaktadır. Bu paradoksal durum dolayısıyla, iki yazar 11 Eylül 2001 olaylarının varolan durumu çok büyük ölçüde değiştirmedikleri sonucuna varmaktadırlar. Çünkü "batı" devletlerinin yarattığı sanıya rağmen, bu ülkelerdeki sınırdışı edilme sayılarındaki yükselme oldukça sınırlı kalmıştır. Tüm bunların sonucu olarak Gibney ve Hansen (2003) sınırdışı etmenin göç politikalarının bir parçası olarak korunmasını "soylu yalan" (noble lie) olarak nitelendirmektedir. Onlara göre bunun üç nedeni vardır. İlki devletin göçü kontrol kapasitesinden yoksun olduğunu gizlemektir. İkincisi ilgili ülkelere girmeye çalışan göçmenleri caydırmaaktır. Sonuncu neden ise sınırdışı etmeyi "gönüllü" geri dönüş programlarının uygulamaya konduğu ülkeler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktır.

Bu iki yazardan biri, Gibney (2008, 148), aynı konuyu Birleşik Krallık düzeyinde ele alan çalışmasının başında sınırdışı etmenin pratik olmaktan çok sembolik özelliğine vurgu yapmaktadır. Fakat, daha sonra, bu ülkede sınırdışı etme aracının yaygın kullanılmaya başlandığını gösteren olguları ve istatistikleri sıralamaktadır. Ayrıca, bu grubun çalışmalarında çokça kullanılan, alınan sınırdışı kararlarıyla gerçekleşen sınırdışı edilmeler arasındaki açığa (deportation gap) vurgu yapmaktadır. Yazara göre, incelediği ülkede sınırdışı etme sayıları öncesiyle kıyaslanamayacak düzeyde artmıştır. Bu, özellikle idari ve usul planında liberal devletlerin yeni bir irade koyduklarını ve yabancılara "liberal olmayan şekillerde" (illiberal ways) muamele etme yeteneklerini göstermektedir. Ayrıca ele alınan olgular, insan hakları ve küresel planda göçün yarattığı baskıya rağmen, liberal devletlerin göçün kontrolü alanındaki hedeflerine varmak için yenilikçi olmak zorunda olduklarını göstermektedir. Kanımızca bu vurgularla Gibney, "liberal demokrat paradoks" tezini oldukça zayıflatmaktadır. Sonuçta, yaptığı çalışma, bir liberal devletin üzerinde inşaa edildiği söylenen prensipleri, yenilikçi yöntemlerle dahi olsa da, rahatlıkla hiçe sayabildiğini göstermektedir.

Bloch ve Schuster'in (2005)³⁰ çalışmasının önemi, göç politikası çerçevesinde harekete geçirilebilen başka zor araçları ile sınırdışı etmeyi birbirleriyle bağlantılı olarak ele almasıdır. Bu yazarlar sınırdışı etmeyi, hapsedmeyi ve dağıtmayı³¹ (dispersal) dışlamanın (exclusion) en uç formları arasında saymaktadırlar. Yazarlara göre, Britanya örneğinde XX. yüzyıl boyunca bu araçlar daha çok kriz dönemlerinde kullanılmaktaydı. Fakat bu yüzyılın sonlarına doğru sözü edilen dışlama formları normalleştirilmiştir ve göç politikasının temel araçları durumuna gelmişlerdir. Bunun nedenlerinden biri soğuk savaş sonrasında küresel politik bağlamın değişmesidir. Buna ulus-devletlerin göç hareketlerini kontrol etme kapasitelerinin olduğunu gösterme arzusunun da eklemek gerekir. Sözü edilen araçlara daha fazla başvurmanın sonucu, kriz sanısını güçlendirmek ve olağanüstü önlemleri onaylamak olmuştur. azarlar Bloch ve Schuster'e (2005), Gibney ve Hansen'in (2003) yurtdışı etmenin sembolik rolüne dair belirlemelerini kabul etmekte, fakat onlardan daha ileriye gitmektedirler. Dışlamanın uç formlarının normalleştirilmesi, bunların hedeflerini korkulması gereken olağanüstü tehditlere dönüştürmektedir. Korku ise bir yabancılaşma yaratmakta ve benzeri araçların meşruiyetini artırmaktadır. Bu durum ise kriz sanısını güçlendirmekte ve hükümetlere daha katı başka olağanüstü araçları haklı gösterme olanağı vermektedir.

Paoletti (2010) ise haklarında sınırdışı etme kararı alınan, fakat sınırdışı edilemeyen yabancıların durumunu incelemektedir. Bu yazara göre yabancı ve yabancı olmayan ikilemini aşmak gereklidir. Çünkü başka ara-yurttaşlık formları da bulunmaktadır. Böyle yaparak sınırdışı edilemeyenleri, yaşadıkları toplumun bireyleri olarak kabul etme eğilimi göstermektedir. Yazar ayrıca bu kişilerin niye sınırdışı edilemediği sorusunu sormaktadır. Verdiği yanıt yukarıda bahsettiğimiz yazarların yaklaşımına benzerdir: "kısmi olarak, sınırdışı edememenin varlığı liberal demokratik düzenin kurucu doğasına bağlıdır" (Paoletti, 2010, 12).

Son olarak bu gruba Ellermann'ı (2009, 2008, 2005) dahil edebiliriz. Çünkü bu yazar, sınırdışı etmeden hareketle, liberal devletin zorlayıcı gücünün sınırlarını anlamaya çalışmakta ve "batı" ülkelerinin tek taraflı olarak göçü kontrol etme arzularının sınırlı olduğunu belirtmektedir. Çalışmaları özellikle devletin sınırdışı etme politikalarını uygulamakla yükümlü organlarının faaliyetleriyle ilgilidir. Sınırdışı etmeyi, zorlayıcı sosyal düzenleme politikalarının (politics of coercive social regulation) bir örneği olarak ele almaktadır. Yazara göre bu politikalar, kişile-

30 Aynı konuyu Avrupa düzeyinde inceleyen benzer bir çalışma için bkz. Schuster (2005).

31 Schuster'e (2005) göre dağıtma, farklı Avrupa ülkelerinde uygulanan ve etik azınlıkları bir araya toplamayı ya da dağıtmayı amaçlayan stratejiye verilen addir. İltica kökenli göçmenler sözkonusu olduğunda bir araya gelmelerini engellemek için kullanılmaktadır.

rin davranışlarını, fikirlerini almadan tek taraflı olarak düzenlemekte ve böyle yaparak onlara önemli maaliyetler yüklemektedir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, bu politikaların acı verici sonuçlarına kişisel olarak katlanmak gerekmektedir. Bunun dışında, Ellermann iki saffhadan oluşan bir sürecin varlığından söz etmektedir. İlk saffhada, ilgili politikaların oluşumu sürecinde, kamuoyu tarafından paylaşılan katı eğilimler öne çıkmaktadır. İkinci saftada ise, yani uygulamaya geçildiğinde, oluşturulan politikalara karşı çıkma eğilimleri gittikçe baskın hale gelmektedir. Çünkü katı politikaların kişilerin üzerinde yaptığı etkiler su yüzüne çıkmaktadır.

3.3. Eşitsiz güç ilişkilerinin üreticisi olarak ulus-devlet ve sınırdışı etme

Bu ikinci grup içerisinde topladığımız çalışmalar, genel planda, sosyal bilimlerin eleştirel damarından beslenmektedirler. Teorik olarak Agamben, Foucault ve Arendt'in çalışmalarına sıklıkla atıfta bulunma yoluna gitmektedirler. Bunlardan Weber (1996) Almanya örneğini Foucault'nun yukarıda sözünü ettiğimiz mekanizma (dispositif) kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Yazar'a göre incelediği ülkede mekanizmanın dört ayrı yönü bulunmaktadır: tutuklama ya da idari hapis, itiraz hakları, sınırdışı edilmenin tarihsel oluşumu ve gittikçe artan ulusötesileşme. Sınırdışı etme pratiği ile iş pazarının örgütlenmesi araçları arasındaki bağa ve sınırdışı etme amaçlı tutukluluğun artan önemine vurgu yapmaktadır. Yazar'a göre bu alanda aktif olan bazı aktörler, normalde ulusal planda aktif olmalarına rağmen, faaliyetlerini ulusötesine taşıma olanağı bulmaktadırlar.

Walters (2002) sınırdışı etmenin bir ulusa ya da ulus-devlete aidiyetin üzerine bina edildiğinin, ve ulus-devletlerden oluşan uluslararası düzenden kaynaklandığının altını çizmektedir. Ayrıca sınırdışı etme, sosyal düzenleme ve devlet inşa etme tekniklerinden biridir. Meşruiyetini modern vatandaşlık rejiminden almaktadır. Sözü edilen rejime göre, bir tarafta ulusun parçası olan ve vatandaşlığın sağladığı hakları kullanabilenler, diğer tarafta ise bu hakları (özellikle politik düzeyde) kullanamayan yabancılar bulunmaktadır. Bunun ötesinde sınırdışı etme bir vatandaşlık teknolojisidir. Yaşadığımız dünyanın oluşumuna aktif olarak katılmıştır. Walters (2002), refah devletine dönüşme sürecinde, devletin kendi vatandaşlarının refahıyla ilgilenmesi ile yabancıların sınırdışı edilmeleri arasındaki bağını altını çizmektedir.

Bu grup içinde incelediğimiz yazarlar arasında De Genova'nın bazı farklılıklarına dikkat çekmek isteriz. Öncelikle bu yazarın çalışmalarında sınırdışı etmeyi daha genel bir çerçevede anlamak kaygısı belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıca konunun anlaşılmasını kolaylaştıracak kavramlar üretme çabası içerisinde

dedir. Bunun için Agamben ve Foucault'un yanında Marx'tan da yararlanmakta ve onun yarattığı kavramları ürettiği analizin bir parçası haline getirmektedir. De Genova'ya (2010) göre sınırdışı etme devlet gücünün pratiğe geçirilmesidir ve dünyanın egemen ulus-devletlere normatif bölünmüşlüğüne üzerine yükselir. Bu devletlerin içinde ise, vatandaşlık haklarından yararlanabilen ulusun üyeleri (vatandaşlar) ve böyle bir olanağa sahip olamayan yabancılar bulunmaktadır. Agamben'e referansla, sınırdışı etmenin bir "kesişme noktası olduğu" tespitini yapmaktadır. Çünkü bireyselleştirme teknikleri ile kapsayıcı prosedürlerin birleştiği bir noktada bulunmaktadır: "Sınırdışı etme sırasında, bütün kapsayıcı vatandaşlık rejimi ve yabancılık, aidiyet ve sınırdışı edilebilirlik, hak sahibi olma ile haktan yoksunluk, halihazırdaki pratik içerisinde belli bir kişiye karşı olarak geri dönülemez değilse de indirgenemez bir bireyselleşme şeklinde uygulamaya konmaktadır." (De Genova, 2010, 34-35).

De Genova'nın (2002 ve 2007) ürettiği bir kavram olan "sınırdışı edilebilirlik"³² (deportability) konuya dair yazında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramla, yazar sınırdışı etme tehdidinin yabancıların hayatındaki rolüne vurgu yapmaktadır. Toplama nazaran az sayıda yabancı sınırdışı edilse bile, sınırdışı edilebilirlik sınırdışı etmenin kendisinden daha önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel olarak, kağıtsız göçmenleri "kullanıldıktan sonra atılabilir bir meta" (disposable commodity) haline getirmektedir (De Genova, 2007). Göçmenlerin sınırdışı edilebilirlikte simgeleşen kırılğanlıkları, onların işyerlerindeki çalışma rejimine boyun eğmesini radikal bir biçimde artırmaktadır. Ayrıca sınırdışı edilebilirlik "ekonomik" ve "politik" olarak bölünmüş olan kapsayıcı prosedürlerin içiçe girdiği bir alandır (De Genova, 2010).

İkinci gruba ilişkin söyleyeceklerimizi bitirmeden önce, üç yazara daha kısaca değinmek istiyoruz. Coutin (2010), ABD'den sınırdışı edilen Salvadorlu göçmenler üzerine yaptığı çalışmalarında bu kişilerin ve çevrelerinin yaşadıklarını incelemektedir. Bu yazara göre, sınırdışı eden ülkede, sınırdışı etme kağıtsız ve suçlu yabancılardan kurtulma olanağı olarak görülebilir. Fakat, bu politika, ilgili ül-

32 Sanılabileceğinin aksine, De Genova yabancıların sınırdışı edilebilirliğinden bahseden ilk yazar değildir. Bu çalışmanın başında atıfta bulunduğumuz Abdelmalek Sayad, yabancıların hayatı boyunca yaşadığı bu durumu çalışmalarında pek çok kez vurgulamıştır. Bu sosyog için sınırdışı edilebilirlik yabancıliğin varoluş koşullarından birini oluşturmaktadır Bkz, örneğin, Sayad (1999 ve 1994). Bunun dışında bazı hukukçular da çeşitli ülke örneklerinden hareketle benzer sonuçlara varmışlardır. Bu konuna, örneğin, Nascimbene'nin (2001) ve ayrıca Guild ve Minderhoud'un (2001) editörlüklerini yaptıkları eserlerin çeşitli çalışmalarına bakılabilir.

kedeki güvenlik sorunlarını artıran bir sonuç doğurabilir. Ayrıca, bazı durumlarda, bu kişiler gönderildikleri ülkelerde toplumsal bağlardan yoksundurlar ve vatandaşlığa dair hakları da kullanamayabilmektedirler. Bunlara ekonomik olanakların olmayışı ve katlanmak zorunda oldukları dışlanmayı da eklemek gerekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, "geri dönüş" olarak ifade edilen sınırdışı etmenin gerçekte bir yeniden göç ya da iltica olduğu görülmektedir. Peutz (2010) ise, 11 Eylül 2001'den sonra ABD'den sınırdışı edilen bir grup Somalili'nin yaşadıklarını incelediği çalışmasında, Coutin'in vardığı sonuçları belli açılardan doğrulamaktadır. Ayrıca sınırdışı etme deneyimini inceleyerek, göçmenlerin gönderildikleri ülkede kirlenmiş ya da bulaşıcı hastalık kapmış muamelesi gördükleri sonucuna varmaktadır. Buna ek olarak, sınırdışı edilenin kendisiyle birlikte anormallikler getirdiği düşünülmektedir. Diğer taraftan bu geri dönüşler, göçmenlere dair başarı öykülerinin tersine bir duruma işaret ettiklerinden, yerlileri rahatsız etmektedir.

Cornelisse (2010) ise analizinde ülkesellik (territoriality) kavramını kullanmaktadır. Bu kavram politik güçle sınırları belirlenmiş alan arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Böylelikle sınırdışı etme ile üzerine bina edildiği ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi anlaşılabilir kılmaktadır. Yazara göre yabancıların sınırdışı edilmeleri ve hapsedilmeleri, ulus-devlet egemenliğinin şiddet tekeli ve nerenin "içerisi" ya da "dışarı" olduğunu belirleme yetkisini açığa çıkarmaktadır. Ülkesellik bir taraftan egemen devletler ve berilenmiş sınırlar üzerine inşa edilmiş küresel bir düzen gerektirmektedir. Diğer taraftan ise, sınırdışı etme bu düzenin verili durumunu (status quo) devam ettirmeye hizmet etmektedir.

4. Sonuç yerine

Sınırdışı etmeye dair özellikle Avrupa'daki (ve bir parçada olsa Türkiye'deki) politikalara ve yapılan araştırmalara dair genel bir fikir vermeyi amaçlayan bu çalışmanın amacını gerçekleştirdiğini umuyoruz. Gerek AB ve gerekse de üye ülkeler düzeyinde sınırdışı etmenin, göç politikalarının temel bir aracı olarak öne çıktığı görülmektedir. Ulus-devletlerin oluşumuna eşlik eden ve sonrasında ise özellikle göç politikaları çerçevesinde istenmeyen yabancılara karşı kullanılagelen sınırdışı etmenin, devletler açısından vazgeçilemez konumu bir tarafa not edilmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde, bu aracın kapsamayan göç politikalarının olabirliliğinin dahi düşünülemez olması bir olgu olarak tespit edilmelidir. Ayrıca, AB'nin sınırdışı etmenin avrupalılaştırmasına sürecinde üstlendiği rol üzerinde ayrıntılı olarak düşünülme hak etmektedir.

Türkiye sözkonusu olduğunda, bulunduğu özel konumunun özellikle altını çizmek isteriz. Bu ülke, aradaki eşitsiz ilişkinin sonucu olarak, AB ülkelerine git-

tikçe benzeşen bir göç politikası oluşturan ve göç hareketlerini engelleyen “güvenlik önlemlerini” tahkim eden bir süreci yaşamaktadır. Ayrıca, milyonları bulan Türkiye kökenli göçmen, AB ülkelerinin sınırdışı etme politikalarının potansiyel hedefi durumundadır. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz eşitsiz ilişkinin ceremesini, Avrupa ülkelerine gitmek ya da kalmak için Türkiye’ye giren göçmenler ve bu ülkelerde yaşayan Türkiyeliler çekmektedir. Çünkü üyelik sürecinde ilerlemenin bir koşulu olarak, AB’nin koyduğu çerçeve temelinde göç politikasını ve bu politikanın uygulamasını şekillendiren Türkiye, çeşitli Avrupa ülkelerinden sınırdışı edilen Türkiyeli göçmenlerin durumuna sessiz kalmaktadır. Fakat konuya ilişkin söylediklerimiz birkaç genel belirleme olarak kabul edilmelidir. Türkiye’nin sınırdışı etme açısından durduğu yerin ve pratiğinin ayrıntılı çalışmaların konusu olması gereklidir. Ne yazık ki, Avrupa ülkelerindeki sınırdışı etmeye dair yapılan araştırmalar üzerinden söylediklerimizle karşılaştığımızda, Türkiye’deki durumun vahim olduğunu vurgulamak isteriz. Çünkü sınırdışı etmeye sık başvuran bir ülkede, bu politikanın, çok boyutlu etkileri ve tarihsel arka planıyla birlikte araştırılması gerekmektedir.

Sınırdışı etmenin göç politikaları alanında öne çıkması ile sosyal bilimlerde araştırma konusu haline gelmesi arasındaki ilişkiye ilişkin söylediklerimizin, yapılacak muhtemel çalışmalarda özellikle göz önünde tutulması gerektiği inancındayız. Çünkü temel önemde olduğunu söylediğimiz epistemolojik kaygının sürdürülmesinin, nitelikli araştırmalar yapmak için zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Elbette ki buradan çıkarılacak sonuç, sosyal bilimcilerin içerisinde yaşadıkları ve bir parçası oldukları toplumlarda güncel olan sorunlardan uzak durmaları değildir. Aksine, bu durumun dezavantajlarının ve muhtemel sonuçlarının farkında olarak, araştırma konularına yaklaşılması gerektiğinin altını çizmek istiyoruz. Çünkü, güncelliğin yarattığı çeşitli sınırlılıklardan arındıracak epistemolojik araçları üretmeye yarayacak eleştirel bakışı ve “mesafeyi” koruyarak sınırdışı üzerine çalışmak gerekmektedir. Sonuç olarak, bilimsel bilginin üretim koşullarına, yöntemine, formuna ve kendisine ilişkin epistemolojik kaygı süreklileştirilmelidir. Ayrıca, sınırdışı etmenin tarihsel planda geçirdiği değişimler gözönünde bulundurulmalı ve yabancıların sınırdışı edilmesinin “doğal” olduğu düşüncesi bir tarafa bırakılmıdır.

Kaynakça

- Blanc, Y. (2008): Le marche mondial de la migration, [görüşme] Le Débat, No. 151, ss. 168-181.
- Bloch, A. ve Schuster, L. (2005) At the extremes of exclusion: Deportation, detention and dispersal, *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 28, No. 3, ss. 491-512.
- Boswell, Christina (2003) The 'External Dimension' of EU Immigration and Asylum Policy, *International Affairs*, Cilt 79, No. 3, ss. 619-638.
- Cohen, R. (1997) Shaping the Nation, Excluding the Other: The Deportation of Migrants from Britain, (içinde) Lucassen, J. ve Lucassen, L. (Ed.) *Migration, Migration History, History Old Paradigms and New Perspectives*, Bern: Peter Lang, ss. 351-373.
- Commission fédérale pour les questions de migration (2010) Pratique actuelle des renvois, Rapport succinct, Berne, http://www.ekm.admin.ch/fr/documentation/doku/kurzbericht_wegweisung_f.pdf, erişim : 18 Şubat 2010.
- Commission of the European communities (2009) Third annual report on the development of a common policy on illegal immigration, smuggling and trafficking of human beings, external borders, and the return of illegal residents, Brussels, SEC(2009) 320 final.
- Cornelisse, G. (2010) Immigration Detention and the Territoriality of Universal Rights, (içinde) De Genova, N. ve Peutz, N. (Ed.) *The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, Durham ve Londra: Duke University Press, ss. 101-122.
- Coutin, S. B. (2010) Exiled by Law Deportation and the Inviability of Life, (içinde) De Genova, N. ve Peutz, N. (Ed.) *The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, Durham ve Londra: Duke University Press, ss. 351-370.
- De Genova, N.P. (2010) The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement, (içinde) De Genova, N.P. ve Peutz, N. (Ed.) *The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, Duke University Press, Durham ve Londra, ss. 33-65.
- De Genova, N.P. (2007) The Production of Culprits: From Deportability to Detainability in the Aftermath of "Homeland Security", *Citizenship Studies*, Cilt 11, No. 5, ss. 421-448.
- De Genova, N.P. (2002) Migrant « illegality » and deportability in everyday life, *Annual Review Anthropology*, No. 31, ss. 419-447.
- De Stoop, C. (1996) Vite rentrez en ligne! L'Europe et l'expulsion des « sans-papiers », *Hollandaca'dan Fransızca'ya çev. N. Stabile*, Paris : Solin Actes sud.
- Demir, O.Ö. ve Duman, A. (2009) Uluslararası göç ve suç kesişiminde karşılaştırmalı örnekler ve Türkiye, Davraz Congress on Social and economic issues shaping the world's future: new global dialogue, 24-25-26 eylül 2009, Davraz, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/goc/goc3.pdf>, erişim: 24 Ocak 2011.
- Ellermann, A. (2009) States Against Migrants Deportation in Germany and the United Sta-

- tes, New York: Cambridge University Press.
- Ellermann, A. (2008) *The Limits of Unilateral Migration Control: Deportation and Interstate Cooperation, Government and Opposition*, *Cilt 43*, No. 2, ss.168-189.
- Ellermann, A. (2005) *Coercive Capacity and politics of Implementation: Deportation in Germany and the United States*, in *Comparative Political Studies*, *Cilt 38*, No. 10, ss. 1219-1244.
- European Migration Network (2010) *Annual Policy Report 2009*, <http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/prepareShowFiles.do?directoryID=125>, erişim: 24 Ocak 2011.
- Fekete, R. (2005) *The deportation machine: Europe, asylum and human rights*, *Race&Class*, *Cilt 47*, No. 1, ss. 64-78.
- Foucault, M. (2001) *Dits et Ecrits II, 1976-1988*, Paris : Gallimard.
- Foucault, M. (1976) *La volonté de savoir. Histoire de la Sexualité I*, Paris : Gallimard.
- Gibney, J.M. (2008) *Asylum and the Expansion of Deportation in the United Kingdom, Government and Opposition*, *Cilt 43*, No. 2, ss. 146-167.
- Gibney, J. M. ve Hansen, R. (2003) *Deportation and the liberal state: the forcible return of asylum-seekers and unlawful migrants in Canada, Germany and the United Kingdom*, *New Issues in Refugee Research, Working Paper 77*, Genevre: UNHCR, EPAU.
- Gray, B. D. (2009) *Exile, Ostracism and Disenfranchisement in Ancient Greek City-States as Forerunners of Modern Deportation: Expulsion as a Factor in the Creation, Reinforcement and Undermining of Political Community*, *Deportation and Development of Citizenship International Conference, 11-12 Aralık 2009*, Oxford University, Refugee Study Centre, Oxford, <http://www.rsc.ox.ac.uk/PDFs/Panel3Gray.pdf>, erişim: 20 Şubat 2011.
- Guild, E. ve Minderhoud, P. (2001) (Ed.) *Security of Residence and Expulsion Protection of Aliens en Europe*, The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Human Rights Watch (2008) *Stuck in a Revolving Door, Iraqis and Other Asylum Seekers and Migrants at the Greece/Turkey, Entrance to the European Union*, New York: Human Right Watch
- Kanstroom, D., (2007), *Deportation nation: outsiders in American history*, Londra: Harvard University Press.
- Kedar, B.Z. (1996) *Expulsion as an Issue of World History*, *Journal of World History*, *Cilt 7*, No. 2, ss. 165-180.
- Le Courant, S. (2009) *Remettre son passeport à la police ? Coopérer, s'opposer à la procédure juridique d'expulsion du territoire français*, (içinde) Kobelinsky, C. ve Makaremi, Chowa (Ed.) *Enfermés dehors. Enquêtes sur le confinement des étrangers*, Broissieux : Editions du croquant, ss. 183-201.
- Lochak, D. (2004) *Éloigner, une tâche comme une autre*, *Plein Droit*, No. 62, ss.3-7.
- Lohack, D. (2002) *"La politique d'immigration en France et l'évolution"*, (içinde) Bribossa, E. ve Rea, A. (Ed.), *Les nouvelles migrations Un enjeu européen*, Bruxelles:

- Complexe, ss. 207-231.
- Mezzadra, S. (2003) Né qui, né altrove—Migration, Detention, Desertion: A Dialogue, *Borderlands e-journal*, Vol. 2, No. 1, http://www.borderlands.net.au/vol2no1-_2003/mezzadra_neilson.html, erişim: 20 Şubat 2011.
- MIGREUROP (2010) Aux frontières de l'Europe: contrôles, enfermement et expulsions, ikinci yıllık rapor, <http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Migreurop-2010-FR.-pdf>, erişim: 30 Aralık 2010.
- Nascimbene, B. (Ed) (2001) Expulsion and detention of aliens in the european union countries/L'éloignement et la detention des étrangers dans les Etats membres de l'Union européenne, Milano : Guiffre Editore.
- Paoletti, E. (2010) Deportation, non-deportability and ideas of membership, Working paper series, No. 65, Refugee Studies Centre, Department of International Development, University of Oxford, Oxford.
- Peutz, N. (2010) "Criminal Alien" Deportees in Somaliland An Ethnography of Removal, (içinde) De Genova, N. ve Peutz, N. (Ed.) *The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, Durham ve Londra: Duke University Press, ss. 371-409.
- Peutz, N. ve De Genova, N. (2010) Introduction, (içinde) De Genova, N. ve Peutz, N. (Ed.) *The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, Durham ve Londra: Duke University Press, ss. 1-29.
- Richard, C. ve Fischer, N. (2008) A legal disgrace? The retention of deported migrants in contemporary France, *Social Science Information*, Cilt 47, No. 4, ss. 581-603.
- Rosenberger, S. ve Gadermaier, U. (2011) Challenging Deportation through Mobilization in Austria, *Europeanization of Exclusion Policies and Practices* başlıklı koloka sunulan bildiri, 16-17 Haziran 2011, IMISCO ve Neuchâtel Ünivresitesi, İsviçre.
- Sayad, A. (1982) *Éléments pour une sociologie de l'immigration*, Collection Travaux de science politique, No. 8, Lausanne: Institut de science politique.
- Sayad, A. (1991) *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. Bruxelles: Éditions Universitaires et De Boeck.
- Sayad, A. (1999) *La double absence, Les illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*, Paris : Seuil.
- Sayad, A. (1994) L'asile dans l'« espace Schengen » ; la définition de l'Autre (immigré ou réfugié) comme enjeu de luttes sociales, (içinde) Caloz-Tschopp, M.-C., Clevenot, A., et Tschopp, M.-P. (Ed.), *Asile, Violence, exclusion en Europe. Histoire, analyse, prospective*, Genève: Centre Europe-Tiers Monde, pp. 193-238.
- Schuster, L. (2005) A Sledgehammer to Crack a Nut: Deportation, Detention and Dispersal in Europe, *Social Policy & Administration*, Cilt. 39, No. 6, ss. 606-621.
- Secrétariat général du Comité interministériel de contrôle de l'immigration (2009) *Les orientations de la politique de l'immigration*, Paris, <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/104000087/0000.pdf> , erişim: 20 Şubat 2011.
- Soysüren, İ. (2008) Avrupa Birliği'nin bir emek göçü politikası olabilir mi? » (içinde) Tür-

- kiye İşçi Sınıfı Hareketi ve Emek Küreselleşiyor mu? İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, ss. 261-320.
- Soysüren, İ. ve Mutlu, H. (2010) İsviçre’de göç olgusu ve minare yaşağı, (içinde) Almanak 2009 analizleri, İstanbul : Sosyal Araştırmalar Vakfı, ss. 636-659.
- Spire, A. (2008) Accueillir ou reconduire. Enquête sur les guichets de l’immigration, Paris: Raisons d’agir.
- Vermot-Mangold, R.-G. (2001) Expulsion procedures in conformity with human rights and enforced with respect for safety and dignity, Report, Committee on Migration, Refugees and Demography, Parliamentary Assembly, Council of Europe, Doc. 9196, [http://assembly.coe.int/Documents/ WorkingDocs/doc01/edoc9196.-htm](http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc01/edoc9196.htm), erişim: 20 Aralık 2010.
- Walters, W. (2002) Deportation, Expulsion, and the International Police of Aliens, Citizenship Studies, Cilt 6, No. 3, ss. 265- 292.
- Weber, F. P. (1996) Expulsion : genèse et pratique d’un contrôle en Allemagne, Cultures & Conflits, No. 23, ss.107-153
- Wicker, H.R. (2010) Deportation at the Limits of “Tolerance” The Juridical, Institutional, and Social Construction of “Illegality” in Switzerland, (içinde) De Genova, N. ve Peutz, N. (Ed.) The Deportation Regime Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement, Durham ve Londra: Duke University Press, ss. 224-244.